

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ УКРАЇНИ**

**ФАКУЛЬТЕТ ЗДОРОВ'Я, ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА ТУРИЗМУ
КАФЕДРА МЕДИКО-БІОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
(протокол №18 від 27 серпня 2019 р.)
Голова Науково-методичної ради
університету

_____ М. В. Дутчак

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ПРАКТИЧНА ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ**

рівень вищої освіти: третій (освітньо-науковий)

спеціальність: 091 Біологія

код дисципліни в освітньо-науковій програмі: ВК15

мова навчання: українська

Київ - 2019

РОЗРОБНИК:

Філіппов Михайло Михайлович, доктор біологічних наук, професор, професор кафедри медико-біологічних дисциплін; filmish@ukr.net

Федорчук Світлана Володимирівна, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник НДІ НУФВСУ, lanasvet778899@gmail.com

РЕКОМЕНДОВАНО:

Кафедрою медико-біологічних дисциплін

(засідання кафедри 23 серпня 2019 р., протокол № 16)

Завідувач кафедри професор В.А. Пастухова

ПОГОДЖЕНО:

Проректор з науково-педагогічної роботи

 О. В. Борисова

Начальник навчально-методичного відділу

 С. І. Попович

Начальник відділу забезпечення якості вищої освіти

 О. І. Рудешко

Завідувач відділу докторантури та аспірантури

 Л. В. Денисова

Анотація навчальної дисципліни. Дисципліна спрямована на формування визначених освітньо-професійною програмою професійних компетентностей, здатностей до застосування у професійній діяльності теоретичних знань основних фізіологічних характеристик психофізіологічних змін при впливі на організм факторів зовнішнього середовища, внутрішніх зрушень, фізичних навантажень у спортсменів, засвоєнь вмінь і навичок психофізіологічного контролю функціонального стану організму при заняттях оздоровчими вправами та спортом.

Основні теми: аналіз наукових біологічних досліджень та інтерпретація експериментальних даних; використання знань біологічних закономірностей формування процесів адаптації у спортсменів вищої нервової діяльності та психофізіологічних змін в організмі для розробки практичних рекомендацій щодо планування тренувального процесу; інтерпретації знань, одержаних в процесі навчання, стосовно до потреб професійної діяльності; оцінки рівня функціональної підготовленості спортсменів з метою планування спрямованості тренувальних навантажень, вміння на професійному рівні проводити етапний, поточний і оперативний контроль функціонального стану. Обсяг дисципліни – 4 кредити ЄCTS. Підсумкова оцінка формується за результатами поточного підсумкового контролю та заліку.

Annotation of the discipline. The discipline is aimed at the formation of certain professional competences, the ability to apply the basic physiological characteristics of psychophysiological changes in the influence of factors of the external environment, internal shifts, physical stress in athletes, assimilation of psychosocial abilities in professional activity of theoretical knowledge in the exercise of theoretical knowledge. when doing wellness exercises and sports.

Main topics: analysis of scientific biological research and interpretation of experimental data; the use of knowledge of the biological laws of the formation of adaptation processes in athletes of higher nervous activity and psychophysiological changes in the body to develop practical recommendations for the planning of the training process; interpretation of the knowledge acquired in the course of training in relation to the needs of professional activity; assessment of the level of functional readiness of athletes for the purpose of planning the orientation of training loads, the ability at the professional level to carry out the stage, current and operational control of the functional state. Discipline - 4 ECTS credits. The final assessment is based on the results of the current final control and test.

Мета навчальної дисципліни - формування сучасних уявлень про особливості функціонування вищої нервової діяльності (ВНД) та психофізіологічні зміни у осіб, що займаються оздоровчим та професійним

спортом; визначення фізіологічних критеріїв, фізіологічних змін і закономірностей, що забезпечують взаємодію організму із зовнішнім середовищем; засвоєння вмінь і навичок психофізіологічного контролю функціонального стану організму.

**Перелік компетентностей, які формуються під час вивчення
навчальної дисципліни «Практична психофізіологія» для третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти
за спеціальністю 091 Біологія**

Шифр	Компетентності
ІК	Здатність ставити та успішно вирішувати на достатньому професійному рівні науково-дослідницькі та практичні завдання у сфері біології рухової активності як у процесі навчання, так і в процесі роботи, узагальнювати досвід, застосовувати інноваційні підходи до дослідження перебігу біологічних процесів у організмі осіб, залучених до різних видів рухової активності у спорті та оздоровчому фітнесі.
ЗК 5	Здатність виявляти, формулювати та вирішувати проблеми дослідницького характеру в галузі біології, оцінювати та забезпечувати якість досліджень, які проводять.
ФКС1	Здатність до оцінки функцій організму та фізіологічних процесів, що відбуваються в нормі та при змінних умовах навколишнього середовища, зокрема при інтенсивній м'язовій діяльності.
ФКС2	Здатність компетентно обирати актуальну тему досліджень відповідно сучасних проблем, що виникають на стику біології та фізичної культури і спорту.
ФКС4	Здатність прогнозувати та отримувати нові знання з фізіології людини і тварин для управління фізичним станом осіб різного віку; для використання засобів фізичного виховання, режимів рухової активності відповідно до індивідуальних фізичних і психологічних особливостей дітей, підлітків, молоді та дорослого населення, для здійснення моніторингу рівня та корекції фізичного здоров'я.
ФКС5	Здатність до використання наукового обладнання та інноваційних технологій, що відносяться до досліджень медико-біологічного напрямку

Обсяг навчальної дисципліни – 4 кредити ЄКТС, які розподіляються у годинах:

Форми навчання	Види навчальних занять				Самостійна робота	Разом
	лекції	лабораторні	практичні	семінарські		
Денна	16	-	24	-	80	120
Заочна	4	-	8	-	108	120

Статус навчальної дисципліни: вибіркова.

Передумови для вивчення навчальної дисципліни: успішне опанування такими навчальними дисциплінами: на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти: «Біохімія», «Анатомія», «Фізіологія», «Фізіологія рухової активності»; на другому (магістерському) рівні вищої освіти: «Інформаційні технології у науковій діяльності»; «Фізіологічні механізми адаптації організму людини»; «Проведення наукових досліджень у біології».

Програма навчальної дисципліни.

Тематичний план навчальної дисципліни

Номер і назва теми	Кількість годин							
	денна форма				заочна форма			
	Усього	у тому числі			Усього	у тому числі		
		л	пр.	с.р.		л	пр.	с.р.
Тема 1. Взаємодія психології і фізіології, психофізіологія як галузь знань. Закономірності, особливості і прояви, що визначають психофізіологічний стан людини	16	2	4	10	14	2	-	12
Тема 2. Психофізіологічна характеристика станів функціональних напружень організму.	14	2	2	10	14	2	-	12
Тема 3. Напруженість організму — інтегрований психофізіологічний стан.	14	2	2	10	14	-	2	12
Тема 4. Комплексність психофізіологічних перебудов в організмі при гіпокінезії.	14	2	2	10	14	-	2	12
Тема 5. Прикладні аспекти психофізіології: психофізіологічний відбір, підготовка, реабілітація.	16	2	4	10	14	-	2	12

Тема 6. “Людський фактор” як психофізіологічна проблема.	16	2	4	10	14	-	2	12
Тема 7. Психофізіологічна характеристика станів організму в процесі протікання і змін біологічних ритмів	16	2	4	10	14	-	-	14
Тема 8. Психофізіологія емоцій і мотивацій	14	2	2	10	14	-	-	14
Усього годин	120	16	24	80	120	4	8	108

Зміст навчальної дисципліни за темами

Тема 1. Взаємодія психології і фізіології, психофізіологія як галузь знань. Закономірності, особливості і прояви, що визначають психофізіологічний стан людини.

Психофізіологічні властивості людини — основа організації індивідуальності. Типи вищої нервової діяльності та особливості психофізіологічних проявів холериками, флегматиками, сангвініками і меланхоліками. Психофізіологічна характеристика здібностей, індивідуальної реактивності та резистентності, компетентності і спілкування та їх значення для формування стану організму в процесі певної діяльності.

Тема 2. Психофізіологічна характеристика станів функціональних напружень організму.

Характеристики нормального, граничного і патологічного функціональних станів.

Тема 3. Напруженість організму — інтегрований психофізіологічний стан.

Стомлення як стан і захисна реакція організму на виснаження. Спільність і відмінність функціонального напруження при фізичній і розумовій праці.

Тема 4. Комплексність психофізіологічних перебудов в організмі при гіпокінезії.

Психофізіологічні зміни при гіпокінезії: анестенізація функцій ЦПС, погіршення розумової працездатності, пам'яті, логічного мислення, зниження рухомості нервових процесів. Часткова і тривала гіпокінезія.

Тема 5. Прикладні аспекти психофізіології: психофізіологічний відбір, підготовка, реабілітація.

Психофізіологічний відбір — складова професійного відбору для виявлення здібностей і якостей, які відповідають вимогам певної діяльності. Принципи психофізіологічного відбору. Зміст професіограми діяльності. Вимоги до спеціаліста-психофізіолога на виробництві.

Формування нових нервових зв'язків, створення спеціалізованих динамічних стереотипів, певних фізіологічних проявів — основа психофізіологічної підготовки; її компоненти: сенсорний, розумовий, руховий, вегетативний. Особливості конструювання психофізіологічної підготовки.

Психофізіологічна реабілітація — комплексний процес застосування різних прийомів, методів, засобів для забезпечення відновлення стану організму у разі його порушень, або корекції при відхиленні від оптимального рівня функціонування під впливом різноманітних виробничих факторів. Основні напрями реабілітаційних засобів, методів та прийомів.

Тема 6. “Людський фактор” як психофізіологічна проблема.

Роль різних факторів в обробленні людиною інформації, прийнятті рішень і формуванні дій у людино-машинних системах. Значення порційних можливостей обробки інформації в умовах підвищеної функціональної напруженості.

Тема 7. Психофізіологічна характеристика станів організму в процесі протікання і змін біологічних ритмів.

Зміни в організмі при переміщенні через часові меридіани. Сон — психофізіологічний стан, який супроводжується певними фізіологічними проявами. Повільний (ортодоксальний) і швидкий (парадоксальний) сон. Штучне позбавлення сну. “Сови” і “жайворонки”. Безсоння: його причини і засоби профілактики. Механізми сну. Сновидіння.

Психофізіологічні особливості жіночого організму. Загальні відмінності від чоловіків (пам'ять, мовна функція, прояв емоцій, сенсорна чутливість, працездатність, координація тощо). Особливості ендокринної регуляції жінок у різні фази менструального циклу і зміни при цьому психофізіологічного стану організму.

Тема 8. Психофізіологія емоцій і мотивацій.

Психофізіологічне обґрунтування емоційних станів, їх фізіологічні прояви. Залежність емоційних проявів від стану вищої нервової діяльності, здоров'я, інших чинників. Мотивація як суб'єктивно активований психофізіологічний стан. Характеристика патологічних мотивацій. Механізми формування мотивацій.

Тематика практичних занять

Номер і назва теми дисципліни	Номер і назва теми практичних занять	Кількість годин	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Тема 1. Взаємодія психології і фізіології, психофізіологія як галузь знань. Закономірності, особливості і прояви, що визначають психофізіологічний стан людини.	1. Особливості психофізіологічних проявів холериками, флегматиками, сангвініками і меланхоліками.	2	-
	2. Психофізіологічна характеристика здібностей та їх значення для формування стану організму в процесі певної діяльності.	2	
Тема 2. Психофізіологічна характеристика станів функціональних напружень організму.	3. Системні підходи до визначення функціональних станів організму. Нормальний, граничний і патологічний функціональні стани.	2	-
	4. Теорія функціональної системи за П. К. Анохіним: передбачуваний результат як системоутворюючий фактор функціональної системи.	2	
Тема 3. Напруженість організму — інтегрований психофізіологічний стан.	5. Психофізіологічні зміни в організмі у процесі функціонального напруження, пов'язаного з фізичною і розумовою працею.	2	2
	6. Стонлення як стан і захисна реакція організму на виснаження.	2	
Тема 4. Комплексність психофізіологічних перебудов в організмі при гіпокінезії.	7. Психофізіологічні зміни при гіпокінезії: астенізація функцій ЦНС, погіршення розумової працездатності, пам'яті, логічного мислення, зниження рухомості нервових процесів. Часткова і тривала гіпокінезія.	2	2

Тема 5. Прикладні аспекти психофізіології: психофізіологічний відбір, підготовка, реабілітація	8. Психофізіологічний відбір: виявлення здібностей і якостей, які відповідають вимогам певної діяльності. Принципи відбору, професіограми діяльності. Вимоги до спеціаліста-психофізіолога. 9. Психофізіологічна підготовка, її компоненти: сенсорний, розумовий, руховий, вегетативний. Особливості конструювання психофізіологічної підготовки.	2 2	2
Тема 6. “Людський фактор” як психофізіологічна проблема .	10. Роль різних факторів в обробленні людиною інформації, прийнятті рішень і формуванні дій у людиномашинних системах. Значення порційних можливостей обробки інформації в умовах підвищеної функціональної напруженості.	2	2
Тема 7. Психофізіологічна характеристика станів організму в процесі протікання і змін біологічних ритмів	11. Психофізіологічні особливості жіночого організму: пам'ять, мовна функція, прояв емоцій, сенсорна чутливість, працездатність, координація тощо.	2	-
Тема 8. Психофізіологія емоцій і мотивацій	12. Психофізіологічне обґрунтування емоційних станів, їх фізіологічні прояви. Залежність емоційних проявів від стану вищої нервової діяльності, здоров'я, інших чинників.	2	-
Всього годин:		24	8

Завдання для самостійної роботи студентів

Номер і назва теми дисципліни	Завдання	Кількість годин	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Тема 1. Взаємодія психології і фізіології, психофізіологія як галузь знань. Закономірності, особливості і прояви, що визначають психофізіологічний стан людини.	1.Психофізіологічні властивості і здібності людини	6	4
	2.Системогенез функціонального стану організму	6	4
	3 Значення для формування функціонального стану реактивності резистентності організму, інших факторів	4	4
Тема 2. Психофізіологічна характеристика станів функціональних напружень організму.	4.Функціональний стан напруження і перенапруження організму	6	12
	5. Стомленість як стан і захисна реакція організму на виснаження	4	
Тема 3. Напруженість організму — інтегрований психофізіологічний стан.	6. Схожість і відмінність функціонального стану організму при фізичній і розумовій діяльності.	6	12
	7. Формування динамічного компонента — фактор зниження функціональної напруженості стану організму	6	
Тема 4. Комплексність психофізіологічних перебудов в організмі при	8. Психофізіологічні зміни, що відбуваються в організмі при тривалій гіпокінезії	6	12
	9. Зміни працездатності нервових структур головного	4	

гіпокінезії	мозку при гіпокінезії		
Тема 5. Прикладні аспекти психофізіології: психофізіологічний відбір, підготовка, реабілітація	10.Психофізіологічний відбір і його значення 11. Характеристика основних компонентів психофізіологічної підготовки її послідовність	4 4	12
Тема 6. “Людський фактор” як психофізіологічна проблема	12. Надійсність спортсмена – психофізіологічна проблема «людського фактора»	6	12
Тема 7. Психофізіологічна характеристика станів організму в процесі протікання і змін біологічних ритмів	13. Перебудови функцій організму при трансконтинентальних перельотах. 14. Зміни функціонального стану організму жінки, що відбуваються у різні фази менструального циклу	6 6	7 7
Тема 8. Психофізіологія емоцій і мотивацій	15. Формування емоційних станів організму. Мотивації біологічні, соціальні і патологічні	6	14
Всього годин:		80	108

Очікувані результати навчання з дисципліни: використання теоретичних знань щодо механізмів формування різних функціональних станів організму у тих, хто займається фітнесом та спортсменів, засвоєння основних раціональних підходів до використання інформативних показників з метою оцінки працездатності і прискорення відновних процесів завдяки:

знанням: теоретичних основ розуміння структури і закономірностей функціонування різних відділів нервової системи, механізмів формування пам'яті, навчання, використання отриманих знань для розуміння механізмів регулювання функцій організму людини, поведінки тощо. Знати основи психофізіологічних досліджень, застосування різних методів оцінки і прогнозування стану організму ;

умінням: уміти визначити за фізіологічними показниками ступінь функціональної напруженості стану організму тощо; сформулювати мету і завдання дослідження рухомості нервових процесів і їх урівноваженості; вивчити сучасні уявлення про механізми формування поведінкового акту; дослідити стан фізіологічних функцій, процесів і станів людини; здійснити

аналіз отриманих результатів дослідження; сформулювати висновки та скласти відповідний протокол; визначати інформативність показників, що свідчать про особливості психофізіологічного стану; коректно інтерпретувати одержуваний експериментально матеріал; робити правильні висновки і рекомендації, визначати рівень функціональних резервів.

Перелік програмних результатів навчання, яких пошукачі наукового ступеня досягають в процесі вивчення навчальної дисципліни «Практична психофізіологія» відповідно до освітньо-наукової програми «Фізіологія людини і тварин» третього рівня вищої освіти за спеціальністю 091 Біологія

Шифр	Програмні результати навчання
ПРН1	Мати концептуальні та методологічні знання з біології, на межі фізіології людини і тварин та фізичної культури і спорту, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні світових досягнень з відповідного напрямку, отримання нових знань та/або здійснення інновацій.
ПРН5	Планувати і виконувати експериментальні та/або теоретичні дослідження з біології та дотичних міждисциплінарних напрямів з використанням сучасного інструментарію, критично аналізувати результати власних досліджень і результати інших дослідників у контексті всього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми.
ПРН8	Глибоко розуміти загальні принципи та методи біології, а також методологію наукових досліджень, застосувати їх у власних дослідженнях у сфері біології та у викладацькій практиці.

Порядок оцінювання результатів навчання з дисципліни

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни формується з урахуванням результатів поточного контролю та заліку.

Протягом семестру здобувач наукового ступеня може отримати максимальну кількість балів – 100 як суму балів за результатами поточного контролю на практичних заняттях та під час консультацій науково-педагогічних працівників з тем, на які не передбачено аудиторних годин. Робочою програмою навчальної дисципліни для студентів заочної форми навчання, або в установленому порядку з тем, заняття з яких було пропущене здобувачем вищої освіти. Використовуються такі форми поточного контролю та розподіл балів, які може отримати здобувач за тему:

Номер і назва теми практичних занять	Засоби оцінювання	Кількість балів за тему
1. Особливості психофізіологічних проявів холериками, флегматиками, сангвініками і меланхоліками.	Поточний контроль.	10
2. Психофізіологічна характеристика здібностей та їх значення для формування стану організму в процесі певної діяльності.	Поточний контроль.	6
3. Системні підходи до визначення функціональних станів організму. Нормальний, граничний і патологічний функціональні стани.	Поточний контроль.	8
4. Теорія функціональної системи за П.К. Анохіним: передбачуваний результат як системоутворюючий фактор функціональної системи.	Реферат на задану тему.	8
5. Психофізіологічні зміни в організмі у процесі функціонального напруження, пов'язаного з фізичною і розумовою працею.	Поточний контроль.	10
6. Стомлення як стан і захисна реакція організму на виснаження.	Контрольна робота	6
7. Психофізіологічні зміни при гіпокінезії: астенізація функцій ЦНС, погіршення розумової працездатності, пам'яті, логічного мислення, зниження рухомості нервових процесів. Часткова і тривала гіпокінезія.	Поточний контроль.	8
8. Психофізіологічний відбір: виявлення здібностей і якостей, які відповідають вимогам певної діяльності. Принципи відбору, професіограми діяльності. Вимоги до спеціаліста-психофізіолога.	Поточний контроль.	8

9. Психофізіологічна підготовка, її компоненти: сенсор-ний, розумовий, руховий, вегетативний. Особливості конструювання психофізіологічної підготовки.	Доповіді та презентації на задану тему та їх обговорення.	10
10. Роль різних факторів в обробленні людиною інформації, прийнятті рішень і формуванні дій у людино-машинних системах. Значення порційних можливостей обробки інформації в умовах підвищеної функціональної напруженості.	Поточний контроль	10
11. Психофізіологічні особливості жіночого організму: пам'ять, мовна функція, прояв емоцій, сенсорна чутливість, працездатність, координація тощо.	Контрольна робота	8
21. Психофізіологічне обґрунтування емоційних станів, їх фізіологічні прояви. Залежність емоційних проявів від стану вищої нервової діяльності, здоров'я, інших чинників.	Поточний контроль	8
Усього годин:		100

Викладач знайомить здобувачів наукового ступеня з відповідними завданнями для самостійної роботи та темами практичних занять.

Перед початком практичного заняття науково-педагогічний працівник ознайомлює здобувачів із формами поточного контролю, які будуть застосовуватись, і кількістю балів, які вони можуть отримати. Після завершення заняття кожному здобувачу наукового ступеня оголошується кількість отриманих ним балів.

Здобувач наукового ступеня (аспірант), який протягом семестру отримав менше 34 балів, до заліку не допускається, і має можливість пройти повторне вивчення цієї дисципліни.

Залік визначається у порядку, визначеному у Положенні про організацію освітнього процесу в університеті.

Рекомендовані джерела інформації:

Основна література:

1. Агаджанян А. А., Шабатура Н. Н. Биоритмы, спорт, здоровье. – М.: Физкультура и спорт, 1989. — 209 с.
2. Александров Ю. И. (гл. редактор). Основы психофизиологии: Учебник. – М.: ИНФРА, 1998. — 432 с.
3. Бернштейн Н. А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. — М.: Медицина, 1996. — 349 с.
4. Богданова Т. Г. Адаптация как функция гипофизарно-адренкортикальной системы. — Л.: Наука, 1994. — 131 с.
5. Горго Ю. П. Психофізіологія (прикладні аспекти): Навч. посіб. — К.: МАУП, 1999. — 124 с.
6. Горго Ю. П., Чайченко Г. М. Основи психофізіології: Навч. посіб. — Херсон: Персей, 2002. — 248 с.
7. Греченко Т. Н. Психофизиология: Учеб. пособие. — М.: Гардарики, 1999. — 356 с.
8. Данилова Н. Н. Психофизиологическая диагностика функциональных состояний: Учеб. пособие. — М.: Изд-во МГУ, 1992. — 192 с.
9. Егоров А. С., Загрядский В. П. Психофизиология умственного труда. — М.: Наука, 1973. — 131 с.
10. Ильин Е. П. Методические указания к практикуму по психофизиологии (экспресс-методы при изучении свойств нервной системы). — Л.: Ленинград. пед. ин-т, 1981. — 626 с.
11. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология: Учебник. — СПб.: Питер, 2001. — 454 с.
12. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. — СПб.: Питер, 2002. — 544 с.
13. Косилов С. А. Психофизиологические основы научной организации производительности труда. — М.: Экономика, 1979. — 175 с.
14. Макаренко Н. В., Духов В. А., Кальченко Н. В., Майдилов Ю. Л., Киевенко В. М., Вороновская В. И. Основы профессионального психофизиологического отбора. — К.: Наук. думка, 1987. — 244 с.
15. Макаренко Н. В. Психофизиологические функции человека и операторский труд. — К.: Наук. думка, 1991. — 216 с.
16. Макаренко Н. В. Теоретические основы и методики профессионального психофизиологического отбора военных специалистов. — К.: М-во обороны Украины, 1996. — 336 с.
17. Філіппов М. М. Психофізіологія людини: Навч. посіб. — К.:МАУП, 2003. — 158 с.

Додаткова література:

1. Макаров Р. Н., Жданов И. А., Смирнова Л. Ф., Барко А. Н. Методы построения профессиограмм и оценки психофизиологической подготовленности оператора: Метод. рекомендации. — Кировоград, 1987. — 74 с.
2. Макаров Р. Н., Иванов З. С. Человеческий фактор: динамическое здоровье. — Черкасы, 1989 — 148 с.

3. Майдигов Ю. Л., Литвинова Н. А., Казин Э. М., Панина Г. С. Основы психофизиологии, теоретические и практические аспекты: Учеб. пособие. — Кемерово, 1997. — 120 с.
4. Майдигов Ю. Л., Морозов А. М. Разумный мозг: Учеб. пособие. — К.: Чернобыльинтерформ, 1998. — 68 с.
5. Марютина Т. Н., Ермолаев О. Ю. Психофизиология: Учеб. пособие. — М.: Изд-во УРАО, 1998. — 240 с.
6. Меерсон Ф. З. Адаптация к стрессу: механизмы и защитные перекрестные эффекты // Гипоксия медикал журнал — 1993. — № 4. — С. 23–30.
7. Методика и техника психофизиологического эксперимента / Отв. ред. В. Т. Волков. — М.: Наука, 1987. — 102 с.
8. Мойкин Ю. В., Киколов А. И., Тхоревский В. И., Милков Л. Е. Психофизиологические основы профилактики перенапряжения. — М.: Медицина, 1987. — 256 с.
9. Небылицын В. Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий. — М.: Наука, 1976. — 336 с.
10. Рождественская В. И. Индивидуальные различия работоспособности (Психофизиологическое исследование работоспособности в условиях монотонной деятельности). — М.: Педагогика, 1980. — 151 с.
11. Селье Г. Стресс без дистресса. — М.: Прогресс, 1982. — 123 с.
12. Серово Т. Н. Здоровье женщины: Менструальный цикл и гормоны в классической и нетрадиционной медицине. — Ростов н/Д: Феникс, 2000. — 413 с.
13. Сиротинин Н. Н. Эволюция резентентности и реактивности организма. — М.: Медицина, 1981. — 236 с.
14. Соколов Е. Н. Психофизиология: Лекция. — М.: Изд-во МГУ, 1981. — 237 с.
15. Суворова В. В. Психофизиология стресса. — М.: Наука, 1975. — 173 с.
16. Суворов Н. Ф., Таиров О. П. Психофизиологические механизмы избирательного внимания. — Л.: Наука, 1985. — 287 с.
17. Ткачук В. Г., Хапко В. Е. Психофизиология труда: Конспект лекций. — К.: МАУП, 1999. — 87 с.
18. Филиппов М. М. Психофизиологический аспект специальной подготовки студентов ФЛЭВС // Проблемы воспитания и прикладной подготовки студентов. — К.: КНИГА, 1989. — С. 40–42.
19. Филиппов М. М. Методические рекомендации для студентов ФЛЭВС по психофизиологической саморегуляции в процессе жизнедеятельности. — К.: КИИГА, 1990. — 39 с.
20. Филиппов М. М. Комплексное медико-биологическое и научно-педагогическое обеспечение процесса психофизиологической подготовки студентов летных специальностей. Медицинские проблемы физической культуры // Респ. Межведомственный сб. — К., 1993. — № 12. — С. 94–96.
21. Филиппов М. М. Концепция психофизиологической подготовки будущих практических психологов // Персонал (Актуальные проблемы

- профессиональной подготовки практических психологов). — К.: МАУП, 2000. — С. 29–31.
22. Філіппов М. М. Функціональна діагностика: Навч. посіб. для студ. ф-ту фіз. виховання. — К.: НТУУ “КПІ”, 2000. — 91 с.
23. Хэсен Дж. Введение в психофизиологию. — М.: Мир, 1981. — 246 с.
24. Шахлина Л. Г. Медико-биологические основы спортивной тренировки женщин. — К.: Наук. думка, 2002. — 326 с.